

A KÁRPÁTALJAI MAGYAR OKTATÁSÜGY PROBLÉMÁI

GÖRÖG Nikolett^a

Absztrakt

Kutatásomban Kárpátalján élő, érettségi és felvételi vizsgák előtt álló fiatalok lehetőségeit, motivációit, döntési szempontjait vizsgálom a továbbtanulás kérdésében, már felsőoktatási intézménybe felvételt nyert diákokkal kitöltött kérdőívek alapján, választ keresvén arra, milyen nehézségekkel kell megküzdenie egy kisebbségi környezetben élő, tudásra és érvényesülésre vágyó fiatalnak ma. A kérdőívek alapján a kárpátaljai magyar oktatásügy aktuális problémáira fogok rávilágítani figyelembe véve az ebben a témakörben készült tanulmányokat.

Az esettanulmány készítésére az ösztönzött, hogy megtudjam szűk környezetem, az Ungvári Szent Gellért Katolikus Kollégium egyetemista lakóinak oktatással kapcsolatos véleményét, nézeteit. Szemszövegükön keresztül próbálok rávilágítani a kisebbségi környezet anyanyelvű oktatásának fontosságára, problémáira.

Jelentős, sorsformáló kérdés az adott állam politikájának viszonyulása a nemzeti kisebbségekhez: „mennyiben tekintik őket történelmileg kialakult realitásnak és a velük való együttélést elfogadható állapotnak, avagy nyűgnek, tehernek, amelytől minél előbb meg kell szabadulni. Ezzel szoros összefüggésben van: mennyire fogadják el alapelveként a mindenkit megillető alapvető emberi jogokat a többségi („államalkotó”) nemzet előjogaival szemben.” (Tóth 1997)

Kulcsszavak: oktatás, magyar, ukrán, tanuló, diák, kisebbség, Kárpátalja

Kárpátalja magyar nyelvű iskoláiról

„Kárpátalja a történelmi Magyarország négy északkeleti megyéjének (Ung, Bereg, Ugocsa, Máramaros) területeit fogja össze részben vagy egészben. Neve az elmúlt egy évszázad folyamán folyamatosan változott: Ruthénia, Ruszinszko, Ruszka Krajna, Podkarpatszka Rusz, Kárpát-Oroszország, Karpatenland, Kárpátaljai Vajdaság, Podkarpatszka Ukrajina, Kárpát-Ukrajna, Kárpátontúli Terület, Szovjet-Kárpátontúl, Zakarpatszka Ukrajina.” (Jakab 2009)

Az ukrainai magyarok 96,7 %-a Kárpátalján él (Fedinec 2012). Keresvén a választ arra, hogy Kárpátalján tulajdonképpen hány magyar iskola működik, Fedinec Csilla munkáiban találtam válaszokat.

1989-ben 50 tisztán magyar tannyelvű iskola volt 14 orosz, 10 román, 564 ukrán tannyelvű mellett, és volt 49 vegyes tannyelvű, ún. internacionalista iskola: 9 ukrán-orosz, 17 ukrán-magyar, 15 orosz-magyar, 4 orosz-román, 1 ukrán-román, 3 ukrán-orosz-magyar tannyelvvél. A tanulók 81 százaléka ukrán, 8,5 százaléka magyar, 8,1 százaléka orosz, 2,3 százaléka román tannyelven tanult. A terület lakosságának 77,8 százaléka ukrán, 13,7 százaléka magyar, 3,6 százaléka orosz, 2,3 százaléka román nemzetiségűként volt nyilvántartva.

^a doktorandusz, Eötvös Loránd Tudományegyetem

A magyar tannyelvű iskolák létszáma az 1966–1967. tanévi 21,8 ezerről az 1988–1989. tanévre 17,1 ezerre csökkent.

A beregszászi járásban lévő orosz iskolák tanulóinak 60,8 százaléka, az ukrán iskolák tanulóinak 35 százaléka, Beregszászban az orosz iskolák tanulóinak 38 százaléka és az ukrán iskolák tanulóinak 25 százaléka magyar nemzetiségű volt (Fedinec 1996).

A 91/92-es tanévben összesen 59 tisztán magyar tannyelvű iskola volt, majd fokozatosan szűntek meg az orosz tagozatok az iskolákban s nyitották meg kapuikat a magyar tannyelvű iskolák (Fedinec 1997).

A jelenlegi kárpátaljai magyar oktatásról

Oktatással kapcsolatos kutatásomat kérdőív segítségével végeztem olyan kárpátaljai, felsőoktatásban tanuló fiatalok körében, akik Ungvár egyetlen magyar nyelvű, magyarok számára fenntartott kollégium, a Szent Gellért Katolikus Kollégium lakói.

A kérdőív 32 kitöltője közül 16 reál, 10 humán, 4 egészségügy, 2 jogi szakirányban tanul Ungvár valamelyik felsőoktatási intézményében, 19-en ukrán nyelven, 13-an pedig anyanyelvükön.

Kárpátalján csupán két választási lehetősége van a felsőoktatásban anyanyelven tanulni akaró diákoknak: a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, valamint az Ungvári Nemzeti Egyetem Magyar Tannyelvű Humán- és Természettudományi Kar (4 szakiránya: magyar nyelv és irodalom, történelem, matematika, fizika), így a fentebb említett 13 diák ennek a karnak a hallgatója.

A diákok 84 %-a jelölte továbbtanulásának és szakválasztásának motivációjaként a tudományok iránti elkötelezettséget, valamint adott szak iránti elhivatottságot, a többieket a szülők akarata és a magas kereseti lehetőség ösztönözte. Ez azt bizonyítja, hogy a fiatalok többségét tudásvágyának kielégítése ösztönzi az érettségi utáni további tanulmányokra.

Mindössze 10 érettségiző fejében fogalmazódott meg a külföldi továbbtanulás kérdése, közülük viszont csupán egyetlen próbálkozott Magyarországra való felvételizéssel. Ez azt jelenti, hogy mindannyian tudatosan szülőföldjükön akarnak oktatásban részesülni, a későbbiekben pedig érvényesülni. Arra a kérdésre pedig, hogy, ha újra érettségiző diákok lehetnének, akkor is Ukrajnába felvételiznének-e, a válaszadók 18,75 %-a nemmel felelt. Tehát látjuk, hogy az érettségi előtt felvetődött menni vagy maradni kérdésre adott válaszuk és döntésük mellett határozottan kiállnak. A válaszadók 25 %-a pedig, ha újra felvételizhetne, más szakot választana megváltozott érdeklődési körre hivatkozván.

A megkérdezettek mindössze 18,75 %-a fizet tandíjat; 81,25 %-a ösztöndíjas, ami bizonyítéka annak, hogy méltóképp komolyan veszik tanulmányaikat (az ösztöndíj megtartásához minimum 4-es átlag szükséges), hisz 57,7 %-uk nem engedhetné meg magának a tandíj költségeit.

Különböző válaszok születtek a tanárok, ill. csoporttársak a diákok magyar nemzetiségéhez való viszonyulásának kérdésében: a legtöbben a pozitívan és a jól határozókkal feleltek, de akadtak olyan diákok is, akikkel lenéző módon viselkedtek tanáraik, szemben másokkal, akikkel elnézőbbek figyelembe véve fokozott igyekezetüket. Elmondásuk szerint ezek a kettősségek mégjobban megeddzik a

kisebbségi környezetben élő fiatalok különböző helyzetekben való helytállását, alkalmazkodó-képességét.

A hallgatók 99 %-a anyanyelvén tanult középiskolás éve alatt (több mint a fele gimnáziumban ill. líceumban), mit részben hátrányként ítél meg hivatkozván az ukrán nyelv nem megfelelő elsajátítására, részben pedig előnyként, hisz minőségiesen tanulni kizárólag anyanyelven lehet. Itt idéznék egy választ: „előny, mert anyanyelvem életem végéig a magyar marad, és így lettek lerakva tudásom alapjai”. Kontrasztként kiemelnék egy másik példát is: „hátrány, mert még mindig nem érzem magam magyarnak, de ukránnak sem”. Egy másikfajta, különösen elgondolkodtató szemléletmód a következő: „mikor Ungvárra kerültem tanulni, rettenetesen bántam, hogy magyar gimnáziumban végeztem, viszont az egyetemi éveim bebizonyították, hogy az államnyelvet — igaz nehézségek árán — meg tudom tanulni, és azt is, hogy az általános műveltséget csak a magyar iskolában tudták megfelelőképp elsajátíttatni. Ellentétben a barátommal, aki magyar lévén ukrán iskolát fejezett, így nem okozott számára problémát az államnyelv ismerete, viszont az általános műveltségi tudnivalói hiányosak.” E gondolat kapcsán idézném Dr. Ágoston Mihály szavait: „Az magában sohasem baj, ha a magyar gyerekek egy vagy több nyelvet idegen nyelvként hallgatnak. A pótolhatatlan veszteséget az okozza, amit anyanyelvükön nem hallgatnak. Mert anyanyelvi készségként amazt nem tudják, és nem lehet átültetni. Tehát a nem magyarul hallgatott órák helyén is anyanyelvi hézag keletkezik a készségükben (nem is beszélve a rendszerelemek zavaráról). S több-kevesebb hézag az anyanyelv életképességbeli zavarát, erőtlenségét idézi elő.” (Ágoston 1996, in Gábrityné Molnár – Mirnics 1997)

Hasonló tapasztalatok után arra voltam kíváncsi, vajon a diákok milyen nyelvű iskolákba szeretnék adni leendő gyermekeiket.

A válaszadók 28 %-a ukrán iskolába adná gyermekét, hogy ne kelljen hasonló nyelvi problémákkal küszködni nem gondolván bele abban, hogy ezzel a lépéssel talán még súlyosabb problémákat idézhet elő: a nemzeti öntudat, nemzeti hovatartozás kettőségének érzését, kérdését.

Ez egy radikális válaszreakció az ukrán oktatási miniszter 2008-ban hozott rendeletére, mely alapján kötelező ukrán nyelven letenni az érettségi-felvételi vizsgákat. Ez a rendelet nyilvános előzmények nélkül lett törvénybe iktatva, így azok a magyar diákok, akik ez évben fejezték az iskolájukat 11 évnyi anyanyelven való tanulás után, teljes mértékben hátránnyal indultak ukrán iskolát fejező társaikkal szemben. Méghozzá többszörös hátránnyal, hisz a maximálisan elérhető 200 pontos rendszerben a mindenki számára kötelezően adandó ukrán vizsga ponthatára minimum 124 pont volt. Akinek nem sikerült elérnie ezt a határt, hiába lett a szaktantárgyi vizsgájának teljesítménye akár 80–90%-os, automatikusan elesett annak lehetőségétől, hogy Ukrajna bármelyik felsőoktatási intézményében folytathassa tanulmányait. Ez azt jelenti, hogy például egy mérnöki, történelmi, matematikai karra való bejutáshoz nem elegendő a kiváló műszaki, történelmi, matematikai tárgyi ismeret.

Erre a fordulatra reagálva sok magyar család már a következő években úgy döntött, hogy ukrán tannyelvű iskolába adja gyermekeit, annak érdekében, hogy majd egyenlő eséllyel felvételizhessenek ukrán anyanyelvű társaikkal szemben Ukrajna felsőoktatási intézményeibe. Az ezt követő években létszámihiány miatt meg kellett szüntetni több magyar iskolát is. Ezért mégis ki vagy mi hibáztható? Hisz a lehetősége a magyar nyelvű taníttatásnak adott a magyar iskolákkal. Vajon

elítélhető-e az a fajta egyáltalán nem rossz szándékú szülői magatartás, mely mégis a többségi nyelvű iskolát választja gyermeke számára?

Megint újabb kérdésekkel állunk tehát szemben. Versenyképes tudást szerezhet-e egy magyar tanuló ukrán iskolában? Ugyanolyan mértékben képes-e elsajátítani más tárgyakból a tudásanyagot nem anyanyelvén, mint osztálytársai?

Ha egy tanuló iskolai évei alatt egy másik nemzet történelmével, irodalmával, kultúrájával ismerkedik meg, tanulja azt sajátjaként, nem fog-e meghasonlani nemzeti hovatartozása? Főleg úgy, hogy a határ túloldalán rekedt magyarok így is a kitaszítotttság és betolakodás érzésének bélyegével egyfajta „nemzeti tudathasadással” rendelkeznek.

A kérdőív kitöltőinek mindössze 15,6 %-a beszéli anyanyelvi szinten az államnyelvet.

Esetünkben összehasonlításként érdekes megvizsgálni az Ukrajnában 1989-ben végzett népszámláláskor a lakosság idegennyelv-tudással kapcsolatos kérdésekre adott válaszát.

A 155.711 kárpátaljai magyar nemzetiségű lakos közül 65.718-an (42,2%) bevallásuk szerint beszélik az orosz nyelvet, és bár a területen többségben ukránok élnek, csak 17.723-an (11,3%) állították azt, hogy szabadon beszélnek ukránul. 72.178 kárpátaljai magyar lakos vallotta azt, hogy csak magyarul beszél (Beregszászi, Cserniczkó, Orosz 2001).

Skutnab Kangas véleményével, mely szerint „azok az emberek, akiknek az anyanyelve történetesen nem hivatalos nyelv az adott országban, szükségszerűen két-, illetve többnyelvűekké válnak” (Skutnab-Kangas 1997) nem feltétlenül értek egyet. Hisz esetünkben egy magyar környezetben élő, magyar iskolában tanuló gyerek nem tudja elsajátítani az adott állam nyelvét, ha az oktatási program nem célnyelvként (nevezzük így az idegen nyelvet, ami ebben az esetben egybeesik az államnyelvvél) oktatja az iskolákban. Ha 11 éven keresztül a diák nem képes elsajátítani az ukrán nyelvet, méghozzá az a magyar diák, aki már a felsőoktatásban hallgatott idegennyelv-órákon (legyen az akár az angol, akár a német) jóval magasabb teljesítményt nyújt ukrán anyanyelvű társainál, milyen problémával is állunk szemben?

Az ukrán nyelvet egészen 1991-ig nem oktatták Kárpátalja magyar tannyelvű iskoláiban (Cserniczkó 2002). Jelenleg az ukrán nyelvet oktatóknak csak 50%-a szakképzett ukránnyelv-tanár; és ők sem a magyar iskolák számára képzettek. Az ukrántanárok másik fele nagyrészt orosznyelv- és irodalomtanár, akik átképzésen vettek részt, vagy olyanok, akik beszélik az államnyelvet (Gulypa 2000).

Másik szembetűnő probléma az, hogy nincsenek megfelelő nyelvkönyvek. Mennyire lehet hatékony egy olyan ukránnyelv-óra, melyen a diákok ugyanabból a tankönyvből tanulnak, amiből ukrán anyanyelvű kortársaik saját nyelvük felépítését, grammatikáját? Olyannyira, hogy az ukrán mondat alanyát, állítmányát és bővítményét a tanuló meg tudja határozni a szavak jelentésének ismerete nélkül azok nyelvtani struktúrája alapján, viszont az alapvető társalgási formulákkal nincsen tisztában, így nem tudja például egy boltban kikérni az alapvető élelmiszereket. Igen, hihetetlennek tűnik. A kétnyelvű környezet adott, s a kétnyelvűség meglepte hiányzik. Itt újra az egyik diák szavait idézném: „A családom minden tagja magyar; magyar óvodába jártam, magyar iskolában tanultam, magyar gyerekek közt nőttem fel, az egyetemen magyarul tanulok, a kollégiumban magyarokkal élek. Nem tudok ukránul, csak olyannyira, amennyire az iskolámban tanítottak, és ez nem egyenértékű a nyelvtudással.” Az élőnyelvi ukrán környezet

megléte nélkül, a nem megfelelő oktatási programnak és tankönyvhiánynak bizony ez a sajnálatos eredménye. Miért nem tanulja meg mégis a nyelvet a diák autodidakta módon könyvekből, ahogy a németet, angolt, franciát? Talán ösztönszerű elutasítást érez a politikai hatások miatt az ukránra? Nem. A válasz: nincsenek olyan könyvek, melyek az ukrán nyelvet az angol, német, francia mintájára tanítanák; amik vannak, kezdetlegesek, nem alkalmasak a nyelv elsajátítására.

Más a helyzet azonban Kárpátalja vegyes lakosságú területein (főként a városokban, és a Felső-Tisza vidékének településein) élő magyarok esetében. A kétnyelvű környezet hatására kialakult kétnyelvűségük miatt nem oktatható számukra sem idegennyelv-oktatási módszerrel, sem anyanyelv-oktatási módszerrel az ukrán nyelv. Egy újabb módszer kidolgozása lenne szükséges a másodnyelv/környezeti nyelv megfelelő oktatásához (Milován 2002).

A megkérdezett egyetemisták mindegyike a középiskolai oktatási rendszer következő hibáit sorolta fel: nincsenek megfelelően szakképzett tanárok; nincsenek megfelelő tankönyvek; nincs kidolgozott programja az ukrán nyelv tanításának.

Bárányné Komári Erzsébet a kérdés megoldása érdekében a következőket tartja szükségesnek: (Bárányné 2004)

- szakképzett ukránnyelv-tanárok;
- magyar anyanyelvű tanulók számára szerkesztett ukránnyelv-tankönyvek;
- nem azonos (vagy hasonló) programok létrehozására ukrán nyelvből és irodalomból az ukrán anyanyelvűek és a magyar ajkú tanulók számára;
- szótárak, módszertani segédanyagok;
- a követelményeknek nem grammatikaorientáltaknak, hanem beszédkészség-fejlesztő jellegűeknek kellene lenniük;
- motiválni kell a magyar gyerekeket az ukrán nyelv tanulására.

A legutóbbi tanács igen érdekes; ha az első osztályos magyar kisdíáknak – aki a legtöbb esetben még írni, olvasni nem tud, sem magyarul, sem ukránul – az első ukránnyelv-óráján a házi feladat egy vers emlékezetből való megtanulása, nem biztos, hogy a szülők otthon megfelelő segítséget tudnak nyújtani a helyes fordítás és kiejtés tekintetében, akkor mennyire lesz motivált a gyerek az ukrán nyelv tanulásában?

A problémát tehát egyaránt jól látják szakképzettek és képzetlenek, hangoztatják szóban és írásban, kidolgozott oktatási programok születnek, mégsem történik semmilyen változás. Mi az oka?

Amint Cserniczkó István megállapítja: „Ukrajna [...] a mai nemzetiségi és nyelvi sokszínűség helyett inkább a nemzetiségi szempontból színes, ámde nyelviileg homogén (mégpedig ukrán egynyelvű) állam modelljét tekinti mintának. A szovjet internacionalizmus köntösébe bújtatott oroszosítás után az álcázott ukránosítás következik.” (Cserniczkó 2009)

Menni, maradni vagy megmaradni? Joggal fogalmazódik meg tehát egy kisebbségi környezetben élő, tudásra és érvényesülésre vágyó fiatal fejében a kérdés.

Összefoglaló

Összegzésként elmondható, hogy kollégiumtársaim szinte egyként ugyanazokat a hibákat látják oktatási rendszerünkben. Tennünk kell valamit. Elsődlegesen lépésként mindannyian a tudás pályáját választották, az érvényesülés lehetőségét kisebbségiként. Nem volt olyan kitöltött kérdőív, melyről az identitástudat rendkívül sokatmondó szó hiányzott volna. A kettő együtt szilárd pajzsá alakul; diplomával rendelkező, képzett fiatalok magyar nemzetiségüket büszkén vállalva alappillérei kell, hogy legyenek a határon túli magyarság megmaradásának, vállalásának.

Felhasznált irodalom

- Bárányné Komári Erzsébet, 2004. Az ukrán nyelv oktatásának problémái és feladatai a kárpátaljai magyar iskolákban. Elhangzott a IV. Országos Neveléstudományi Konferencián. Budapest, 2004. október 20–22. // Közoktatás, 2004/4-5. (<http://www.karpatszemele.uz.ua/pedpszich/pp051201.htm>)
- Beregszászi, A., Csernicskó, I., Orosz, I. 2001. *Nyelv, oktatás, politika*. Beregszász: A kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola kiadványai 1.
- Csernicskó, I. 2002. A kárpátaljai magyarság által használt ukrán nyelvváltozatok. *A mi szavunk járása: Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba*. Szerk.: Csernicskó István, Ungvár.
- Csernicskó, I. 2009. Az ukrán oktatáspolitikát a nyelvi asszimiláció szolgálatában. *Korunk* 2009/2, 33–40. (epa.oszk.hu/00400/004558/00146/csernicsko.html)
- Dr. Ágoston, M. 1996. Az anyaországon kívül élő nemzetrészek anyanyelvű oktatási rendszerének időszerű kérdései. *Anyanyelvű oktatásunk*. Válogatás a Magyarágkutató Tudományos Társaság nemzetközi tanácskozásán elhangzott előadásokból (Szabadkán, 1996. november 23-án). Szerk.: Gábrityné dr. Molnár Irén – Mirnics Zsuzsa. – Szabadka, Verzal, 157–161.
- Dr. Tóth L. 1997. A magyar nyelvű oktatás a Vajdaságban. *Anyanyelvű oktatásunk*. Válogatás a Magyarágkutató Tudományos Társaság nemzetközi tanácskozásán elhangzott előadásokból (Szabadkán, 1996. november 23-án). Szerk.: Gábrityné dr. Molnár Irén – Mirnics Zsuzsa. Szabadka, Verzal, 35–62.
- Fedinec, Cs. 1997. A magyar tannyelvű iskolahálózat Kárpátalján. *Anyanyelvű oktatásunk*. Válogatás a Magyarágkutató Tudományos Társaság nemzetközi tanácskozásán elhangzott előadásokból (Szabadkán, 1996. november 23-án). Szerk.: Gábrityné dr. Molnár Irén – Mirnics Zsuzsa. Szabadka, 87–113.
- Fedinec, Cs. 1999. Fejezetek a kárpátaljai magyar közoktatás történetéből (1938–1991). *Officina Hungarica VIII*. Budapest: NHK
- Fedinec, Cs. 2012. Kisebbségek a független Ukrajnában. *Historia*, 1. sz., 19–22. (www.historia.hu/archivum/2012/tart1201.html)
- Gulya, L. 2000. Особливості розвитку шкільництва національних меншин у Закарпатській області. Ювілейний збірник на честь 70-річчя від дня народження професора Петра Лизанця. Ужгород, 186–192.
- Jakab, A. 2009. *Vergődésben. Magyar kisebbségek „történelmi” egyházai az átalakuló Európában*.

- Milován, A. 2002. Az ukrán nyelv oktatása Kárpátalja magyar tannyelvű iskoláiban.
Kisebbségkutatás, 11. évf., 4. sz.
(www.hhrf.org/kisebbssegkutatas.kk_2002_04/cikk.php)
- Kontra Miklós. A nyelvi genocídum fogalma és mai magyarországi megvalósulása, megvalósításai (www.kritikaonline.hu/kritika_09majus_kontra.html)
- Skutnabb-Kangas, Tove. 1997. *Nyelv, oktatás és a kisebbségek*. Budapest: Teleki László Alapítvány.

SUMMARY: EDUCATIONAL PROBLEMS OF SUBCARPATHIAN HUNGARIAN MINORITY

Nikolett GÖRÖG^a

My research explores the opportunities, motivations and options of Subcarpathian graduating students in the matter of their further studies. The research was carried out on the basis of questionnaires filled in by those students who are already studying at higher education institutions. I aimed to elaborate on the difficulties a student has to face when he or she is a member of a national minority group and strives for knowledge and self-realization. Based on the results of the questionnaires I am going to reveal the current problems of Hungarian language education in Subcarpathia, as well as touching upon the previous studies of this topic.

I performed this case study in order to find out the opinion of the college students in my close environment (students living in the Saint Gerard Catholic Dormitory in Uzhgorod) on the current educational system. I tried to emphasize the importance and reveal the difficulties of the education of national minorities in their native language based on their point of view.

The results of the the questionnaires prove that everybody, including education experts are aware of the problems; they are constantly discussed in oral and written form, well elaborated educational plans are developed but nothing has changed.

Keywords: education, Hungarian, Ukrainian, learner, student, minority, Subcarpathia

^a PhD student at the Hungarian Linguistics Department of ELTE (Eötvös Loránd University, Budapest, Hungary